

УДК 2-283:069.5(477.43-21)

Смірнова Світлана Дмитрівна
молодший науковий співробітник
сектору “Музей Старожитностей”,
Кам’янець-Подільський
державний історичний музей-заповідник
(Кам’янець-Подільський, Україна)
svitlana.smirnova.2016@ukr.net

Svitlana D. Smirnova
research associate,
sector “Museum of Antiquities”
Kamianets-Podilskyi State Historical Museum-Reserve
(Kamianets-Podilskyi, Ukraine)

**ЦЕРКОВНИЙ ЛІТОПИС С. ІВАШКІВЦІ НОВОУШИЦЬКОГО РАЙОНУ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ З ФОНДІВ КАМ’ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО
МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА**

**CHURCH CHRONICLE OF THE VILLAGE OF IVASHKIVTSI (NOVA USHYTSIA DISTRICT,
KHMELNYTSKYI REGION) FROM THE FUNDS OF KAMIANETS-PODILSKYI STATE HISTORICAL
MUSEUM-RESERVE**

Анотація

У роботі подано загальний опис церковного літопису та інформація для вивчення різних сторін життя селян у другій половині XIX – початку XX ст.

Ключові слова: Церковний літопис, с. Івашківці, Ушицький повіт, храм, священник.

Summary

The article provides general description of the church chronicle and information for studying different aspects of peasants' life in the second half of the 19th – early 20th centuries.

Key words: Church Chronicle, the village of Ivashkivtsi, Ushytsia powit (county), temple, priest.

Важливою галуззю історичної науки є введення до наукового обігу історичних джерел та дослідження їх інформаційних можливостей. Однією з груп таких джерел, які дають змогу дослідити певні аспекти побутового, соціально-економічного та культурного розвитку Поділля та окремих його поселень кінця XIX ст. – початку XX ст., є церковні літописи.

У фондах Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника зберігаються 522 церковні літописи сіл та містечок Подільської губернії¹, огляд яких здійснив І. В. Рибак² та деякі з яких опублікували Р. В. Йолтуховський³ та І. В. Швець⁴. Структуру церковних літописів, специфіку написання, ставлення священників до покладеного на них обов’язку літописання проаналізувала дослідниця Б. О. Опря⁵. Літописам м. Жванця та храмів Балтського пов. присвятив свої праці Р. В. Нагнибіда⁶, а церковному літопису с. Макова Дунаєвського р-ну Хмельницької обл. – Ю. В. Олійник⁷. У археографічному виданні Хмельницького обласного державного архіву⁸ були опубліковані літописи з фонду 315.

1 Швець І. В. Літописи як джерело вивчення релігійного життя Вінницького повіту XIX ст. на матеріалах фондів Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 120-й річниці заснування Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / [редкол.: Л. П. Станіславська (відп.ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2010. – С. 185–186.

2 Рибак І. В. Літописи церковних парафій Подільської губернії як джерело з історії краю // Краєзнавство. – № 1–4. – 2005. – С. 130–131.

3 Йолтуховський Р. “Церковная летопись с. Залесец Каменецкого уезда” – важливе джерело з історії с. Залісці на Дунаєвщині XVIII–XIX ст. // Хмельницькі краєзнавчі студії. – Хмельницький: ФОП А. М. Стрихар, 2018. – Т. 17. – С. 271–281.; Йолтуховський Р. В., Швець І. В. “Историко-статистическое описание церкви и прихожан села Врублевца 1876 года” – важливе джерело з історії с. Врублівця на Кам’янецьчині / Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л. В. Баженов]. – Кам’янець-Подільський: нац. ун-т ім. І. Огієнка; Хмельницька обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України; Центр дослідження історії Поділля, 2015. – Вип. 7. – С. 72–78.

4 Швець І. В. Літописи як джерело вивчення ... – С. 185–187.

5 Опря Б. О. Церковні літописи як джерело історії повсякденності православного парафіяльного духовенства Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 321–327.

6 Літопис Свято-Троїцької церкви містечка Жванця (1869–1898) / Упор. Р. Нагнибіда, І. Ладоренко; Передм. Р. Нагнибіда. – Львів: Апріорі, 2015. – 256 с.; Літописи церковні Балтського повіту Подільської губернії. 1866–1899 / Упоряд. Р. В. Нагнибіда. – Дрогобич: Коло, 2018. – 464 с.

7 Хрестовоздвиженська церква с. Макова. Літопис історії (185–1897 рр.) / [упоряд. і авт. вступ. ст. Ю. В. Олійник]. – Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2018. – Вип. 2 : Серія “Джерела церковної історії”. – 44 с.

8 Церковні літописи Поділля. Документи фонду Ф. 315 Подільська духовна консисторія (1795–1920 рр.): збірник документів /

Для аналізу церковного літопису ми використали наступні методи: історико-описовий (для загальної характеристики досліджень церковних літописів) та проблемно-хронологічний (висвітлення в хронологічній послідовності тем, представлених у досліджуваному літописі).

Із заснування архієпископом Леонтієм в 1865 р. Комітету для історико-статистичного опису церков і парафій виникла ідея створення історико-статистичного опису Подільської єпархії. На засіданнях Комітету 6 та 12 жовтня 1865 р. були затверджені програми опису монастирів і церков, пізніше надіслані священнослужителям⁹. З відповідями, що надходили з окремих повітів, працювали члени Комітету, зокрема, Ю. Лотоцький (Ушицький пов.)¹⁰. Проте, запропонована схема церковного літописання впроваджувалась повільно. Пожвавлення відбулося після оприлюднення 3-х синодальних наказів: про відкриття при духовних консисторіях архівних комісій (1864), рекомендацію запровадження в парафіях церковно-історичних та історико-статистичних описів (1866) та визнання парафіяльного літописання важливою церковною справою (1868)¹¹. Кращі літописи були опубліковані у газеті “Подольские епархиальные ведомости”.

Систематизацію церковних літописів здійснив відомий вчений-краєзнавець Є. Й. Сіцінський, який збирав матеріали для праці “Церкви и приходы Подольской губернии”¹² (1905). У 1895 р. він звернувся до місцевих священників з проханням надіслати відомості про свої парафії, як мали містити інформацію про перші писемні згадки населених пунктів, усні перекази старожилів, пам’ятки культури та історії, зокрема православні храми (історія будівництва, старовинні ікони, архітектура, кількість прихожан тощо¹³).

Літопис с. Івашківці кін. XIX – поч. XX ст., якому присвячено цю публікацію, має 48 сторінок тексту, написаного чорним чорнилом російською мовою двома каліграфічними почерками.

Документ складається з 7-ми частин: “Отдель I” (без назви)¹⁴, “Приходь”¹⁵, “Храмъ”¹⁶, “Причть”¹⁷, “Церковно-служители”¹⁸, “Пономари”¹⁹, “Отдель VIII. Школы, читальни и народныя чтенія и др.”²⁰.

Ми припускаємо, що літопис створювали щонайменше дві особи. Однаковим почерком написані розділ “Приходь” та невиділена частина²¹, автором якої, можливо, є селянин, оскільки там детально описано сільський побут та господарювання. Іншим почерком написані “Отдель I”, “Храмъ”, “Причть”, “Церковно-служители” та “Отдель VIII. Школы, читальни и народныя чтенія и др.”. Ймовірно, одним з авторів літопису є Самуїл Саніковський, останнім згадуваний у списку священників: “...В месяце Ноябре 1888 г. на предоставленное ему священническое место в с. Ивашковцы определенъ учитель латинскаго языка приворотскаго дух. училища Самуил Саниковскій. Онъ сынъ діакона м. Новой Муравы Ямпольскаго уезда, окончилъ Подольскую дух. Семинарию со степенью студента и рукоположенъ во Священника в с. Ивашковцы 7 мая 1889 г. Священствуеъ до настоящаго времени и за труды по службе награжденъ набедренникомъ в 1895 г. 4-го февраля”²².

Ми виокремили кілька сюжетів, представлених в літописі.

У першій частині літопису описане місце розташування села, вказано відстань до губернського центру – Кам’янця-Подільського та Нової Ушиці, зазначено особливості ландшафту селища, місцевого клімату тощо. Походження назви села пояснюється іменем засновника – Івась (Івашко). Про минуле села повідомляється, що історичних документів не збереглося.

Літопис зазначає, що, за переказами старожилів, у селі існував невеликий храм (каплиця) з цвинтарем, який в народі має назву “старого” або “уніатського”, а у 1763 р. уніатським єпископом Шептицьким в священники був рукопокладений Феодосій Завадський²³.

До 1831 р. у селі жили і православні, і католики. Але під час польського повстання власник села А. Дівов, не бажаючи, щоб у його маєтку жили “зрадники віри та престолу”, наказав католикам покинути село і 10–15 родин виїхали до інших сіл.

Окремі розділи літопису містять інформацію про церкву, священників та пономарів. Повідомляється, що до 1821 р. в Івашківцях був дерев’яний трибанний храм (який того року згорів) на честь Покрову Божої Матері, подібний до храму в с. Волоські-Черемиси Могилівського повіту²⁴, оскільки, як свідчили старожили, обидві церкви будував один

упоряд., вступ. Ст., покажчики Г.В. Лях. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2018. – 206 с.

9 Прокопчук В. С. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета (церковного историко-археологического общества) (1876–1916): зведений каталог і покажчикзмісту / В. С. Прокопчук, Н. Д. Крючкова; наук. ред. О. М. Завальнюк; бібліогр. ред. В. М. Пархоменко; Кам’янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 9.

10 О действиях историко-статистического комитета, учрежденного при Подольской духовной семинарии для описания церквей и монастырей Подольской епархии // Подольские епархиальные Ведомости. Отдел второй, неофициальный. – 1868. – № 20. – 15 октября. – С. 632–633.

11 Опря Б. О. Вказ. пр. – С. 322.

12 Приходы и церкви Подольской епархии / Под ред. священника Евфимия Сецинского. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонівський, 2009. – 996 с.

13 Рибак І. В. Вказ. пр. – С. 130.

14 Фонди К-ПДІМЗ. – Оп. інв. № 1 434. – Спр. Літопис с. Івашківці. – Арк. 1.

15 Там само. – Арк. 2.

16 Там само. – Арк. 22.

17 Там само. – Арк. 25.

18 Там само. – Арк. 29.

19 Там само. – Арк. 31.

20 Там само. – Арк. 41.

21 Там само. – Арк. 32–40.

22 Там само. – Арк. 29.

23 Там само. – Арк. 2.

24 У с. Волоські-Черемиси Свято-Михайлівський храм побудовано в 1766 р. коштом прихожан; Приходы и церкви Подольской епархии... – С. 639; Павлуцкий Г. Деревянные и каменные храмы // Древности Украины. – Киев: Изд. Императорского Московского

майстер²⁵ Від згорілого дерев'яного храму залишилися дзвіниця та ікона Миколая Чудотворця, яку у 1835 р. перенесли до новозбудованого кам'яного однокорабного храму Покрову Божої Матері. Літопис також містить перелік візитів до храму єпископів та архієпископів.

Детально описуються пожертви на храм починаючи з 1889 р. Зокрема у 1894 р. з Петербургу від поміщика А. Дівова надійшли два комплекти облачення для священика та оксамитова плащаниця на суму 180 рублів. Також для храму були придбані ікони²⁶.

Автори літопису також приділили увагу опису життя та побуту селян та священика. На час написання літопису в с. Івашківці жило 696 осіб чоловічої та 718 – жіночої статі: усі – малороси та селяни, що займалися переважно землеробством (зокрема, вирощували хліб та кукурудзу), крім власних наділів, обробляючи землю поміщика, псаломщика, священика та новоушицьких міщан. Після завершення польових робіт парубки та молоді господарі вирушали на заробітки до Бессарабії. Селяни займалися також ткацтвом та садівництвом. Окрім православних, в селі жили євреї – 3 чоловіки та 4 жінки²⁷.

Автори літопису також зібрали етнографічні матеріали, зокрема, перекази про відьом²⁸ та опис поховального обряду і звичаїв, що його супроводжують. Наприклад, коли помирали господиня або господар, їх незаміжня дочка розпускала волосся і заплітала його після похорону²⁹.

Цікавим є опис святкування “Іванця” (Івана Купала), Різдва та інших свят. Хоча літопис написано російською мовою, тексти пісень наводяться українською:

*На Івана, на Купайла
вишла панна з чорної хмари,
вивела собі двоє діточок:
перше дитятко – молодий Іванко,
друге дитятко – молода Марічка.
В сіночках, за дверичками,
стоїть личечко з подушечками.
На там личечку Йванко сидить
та в правій руці Марійку держить.
Серце Марійко, скажи правдоньку,
чи любить мене – чи лиш горілочку?
– Люблю медочок, бо солоденький,
люблю Іванка, бо молоденький.
В городі покись, покись,
чом мій Іванко більший не ріс?
Буде з мене такенького,
люби Марійко, маленького.
Коло млина шофриків, шофриків
втішав Іванко як панів,
коло него шофраночка³⁰,
вийшла Марійка, як панночка...³¹*

У розділі “Отдель VIII Школы, читальни и народныя чтения и др.”³² наведено списки вчителів і кількість учнів обох статей, що отримали освіту у 1888–1898 рр. Перша церковно-приходська школа була відкрита у селі у 1888 р. за ініціативи колишнього мирового посередника Ушицького повіту барона фон Рауша. До 1891 р. школа перебувала в будиночку при садибі священика, доки селяни не побудували нову школи.

Церковний літопис с. Івашківці не був опублікований у “Подольских епархиальных ведомостях”, проте інформацію з нього використав Ю. Сіцинський при написанні роботи “Приходы и церкви Подольской епархии”³³. Цінними відомостями з історії села, зафіксованими у літописі, є список священиків, пономарів тощо. Зазначено також ставлення селян до священика і його оточення.

Церковний літопис с. Івашківці Ушицького пов. Подільської губ. є важливим джерелом вивчення історії сіл та міст України. Матеріали, зафіксовані в цьому документі, можуть бути використані при етнографічних розвідках, вивченні церковного землеволодіння, з'ясуванні ролі священика у селі, дослідженні побуту українського села тощо.

\

Археологического общества, 1905. – Вып. 1. – С. 57.

25 У плані церква складається з 3-х чотирикутних чи квадратних зрубів, розташованих в одну лінію.

26 Фонди К-ПДІМЗ. – Оп. інв. № 1 434. – Спр. Літопис с. Івашківці. – Арк. 4.

27 Там само. – Арк. 3–4.

28 Там само. – Арк. 6–8.

29 Там само. – Арк. 7.

30 Можливо, порівняння з яблунею сорту шафран.

31 Фонди К-ПДІМЗ. – Оп. інв. № 1 434. – Спр. Літопис с. Івашківці. – Арк. 8–9.

32 Там само. – Арк. 41.

33 Приходы и церкви Подольской епархии / Под редакцией священника Евфимия Сецинского. – Біла Церква: Видавець Олександр Пішонівський, 2009. – 996 с.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Баженов Л. В.* Про історико-статистичні описи населених місць Поділля XIX–XX ст. // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля: науковий збірник. – Кам'янець-Подільський: б/в, 1992. – С. 242–245.
2. *Йолтуховський Р.* “Церковная летопись с. Залесец Каменецкого уезда” – важливе джерело з історії с. Залісці на Дунаєвщині XVIII–XIX ст. // Хмельницькі краєзнавчі студії. Хмельницький: ФОП А. М. Стрихар, 2018. – Т. 17. – С. 271–281.
3. *Йолтуховський Р. В., Швець І. В.* “Историко-статистическое описание церкви и прихожан села Врублевца 1876 года” – важливе джерело з історії с. Врублівця на Кам'янецьчині // Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л. В. Баженов]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – Вип. 7. – С. 72–78.
4. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Фонди. – Церковні літописи. – Оп. інв. № 1 434. – Спр. Літопис с. Івашківці. – 48 арк.
5. Літопис Свято-Троїцької церкви містечка Жванця (1869–1898) / Упорядник Р. Нагнибіда, І. Ладоренко; Передм. Р. Нагнибіда. – Львів: Априорі, 2015 – 256 с.
6. Літописи церковні Балтського повіту Подільської губернії. 1866–1899 / Упорядник Руслан Васильович Нагнибіда. – Дрогобич: Коло, 2018. – 464 с.
7. *Лях Г. В.* Церковно-парафіяльне літописання на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX століття / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2-3_2018/10.pdf (дата звернення: 17.10.2018). – Назва з екрана.
8. О действиях историко-статистического комитета, учрежденного при Подольской духовной семинарии для описания церквей и монастырей Подольской епархии // Подольские Епархиальные ведомости. Отдел второй, неофициальный. – 1868. – № 20. – 15 октября. – С. 632–633.
9. *Опря Б. О.* Церковні літописи як джерело історії повсякденності православного парафіяльного духовенства Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 321–327.
10. *Павлуцкий Г.* Деревянные и каменные храмы // Древности Украины. – Киев: Изд. Императорского Московского Археологического общества, 1905. – Вып. 1. – 124 с.
11. Приходы и церкви Подольской епархии / Под редакцией священника Евфимия Сецинского. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонівський, 2009. – 996 с.
12. *Рибак І. В.* Літописи церковних парафій Подільської губернії як джерело з історії краю // Краєзнавство. – 2005. – № 1–4. – С. 130–131.
13. Хрестовоздвиженська церква с. Макова. Літопис історії (1855–1897 рр.) / [упоряд. і авт. вступ. ст. Ю. В. Олійник]. – Хмельницький: ФОП Стрихар М., 2018. – Вип. 2: Серія “Джерела церковної історії”. – 44 с.
14. Церковні літописи Поділля. Документи фонду Ф. 315. Подільська духовна консисторія (1795–1920 рр.): збірник документів / упоряд., вступ. стаття, покажчики Г. В. Лях. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2018. – 206 с. (серія “Джерела церковної історії”: вип. 1).
15. *Швець І. В.* Літописи як джерело вивчення релігійного життя // Музейний вісник. – 2008. – № 2–3. – С. 8.
16. *Швець І. В.* Літописи, як джерело вивчення релігійного життя Вінницького повіту XIX ст. на матеріалах фондів Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / [редкол.: Л. П. Станіславська (відп.ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2010. – С. 185–187.

REFERENCES

1. *Bazhenov L. V.* Pro istoryko-statystychni opysy naselenykh mistis Podillia 19–20 st. // Problemy etnohrafii, folkloru i sotsialnoi heohrafii Podillia: nauk. zb. – Kamianets-Podilskyi: b/v, 1992. – S. 242–245.
2. *Yoltukhovskiy R.* “Tserkovnaia letopys s. Zalesets Kamenetskogo uезда” – vazhlyve dzherelo z istorii s. Zalisti na Dunaievehchyni 18–19 st. // Khmelnytski kraieznavchi studii. – Khmelnytskiy: FOP A. M. Strykhar, 2018. – t. 17. – S. 271–281.
3. *Yoltukhovskiy R. V., Shvets I. V.* Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvi i prikhozhan sela Vrublevets 1876 goda” – vazhlyve dzherelo z istorii s. Vrublivets na Kamianechchyni / Krayeznavets Khmelnychchyny: naukovy-kraieznavchy zbirnyk / [hol. red. L. V. Bazhenov]. – Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiyenka, 2015. – Vyp. 7. – S. 72–78.
4. Kamianets-Podilskyi derzhavnyi istorychnyi muzei-zapovidnyk. – Fondy. – Tserkovni litopysy. – Op. inv. № 1 434. – Spr. Litopys s. Ivashkivtsi. – 48 ark.
5. Litopys Sviato-Troitskoi tserkvy mistechka Zhvantsia (1869–1898) / Uporiadnyk R. Nahnybida, I. Ladorenko; Peredm. R. Nahnybida. – Lviv: Apriori, 2015 – 256 s.
6. Litopysy tserkovni Baltskoho povitu Podilskoi hubernii. 1866–1899 / Upor. R. V. Nahnybida. – Drohobych: Kolo, 2018. – 464 s.
7. *Liakh H. V.* Tserkovno-parafiyalne litopysannia na Podilli u druhii polovyni 19 – na pochatku 20 stolittia / Elektronnyi resurs.

– Rezhym dostupu: http://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2-3_2018/10.pdf (Data zvernennia: 17.10.2018). – Nazva z ekranu.

8. O deystviyakh istoriko-statisticheskogo komiteta, uchrezhdenного pri Podolskoy dukhovnoy seminarii dlia opisaniya tserkvey i monastyrey Podolskoy eparkhii // Podolskie Eparkhialnye Vedomosti. Otdel vtoroy, neofitsialnyi. – 1868. – № 20. – 15 oktiabria. – S. 632–633.

9. *Opria B. O.* Tserkovni litopysy yak dzherelo istorii povsiakdennosti pravoslavnoho parafiyalnoho dukhovenstva Podillia u druhii polovyni 19 – na pochatku 20 st. // Osvita, nauka i kultura na Podilli. Zbirnyk naukovykh prats. – Kamianets-Podilskyi: Oiyum, 2009. – T. 14. – S. 321–327.

10. *Pavlutskiy G.* Dereviannye i kamennye khramy // Drevnosti Ukrainy. – Kiev: Izd. Imperatorskogo Moskovskogo Arkheologicheskogo obschestva, 1905. – Vyp. 1. – 124 s.

11. Prikhody i tserkvi Podolskoy eparkhii / Pod redaktsiye sviashchennika Evfimiya Setsinskogo. – Bila Tserkva: Vyd. Oleksandr Pshonivskiy, 2009. – 996 s.

12. *Rybak I. V.* Litopysy tserkovnykh parafiy Podilskoi hubernii yak dzherelo z istorii krayu // Kraieznavstvo. – 2005. – № 1–4. – S. 130–131.

13. Khrestovozdvyzhenska tserkva s. Makova. Litopys istorii (1855–1897 rr.) / [uporiad. I avt. vstup. st. Yu. V. Oliynyk]. – Khmelnytskyi: FOP Strykhar M., 2018. – Vyp. 2 : Seriya “Dzherela tserkovnoi istorii”. – 44 s.

14. Tserkovni litopysy Podillia. Dokumenty fondu F. 315 Podilska dukhovna konsystoriya (1795–1920 rr.): zbirnyk dokumentiv / uporiad., vstup. statia, pokazhchyky H. V. Liakh. – Khmelnytskyi: FOP Melnyk A. A., 2018. – 206 s. (seriya “Dzherela tserkovnoi istorii”: vyp.1).

15. *Shvets I. V.* Litopysy yak dzherelo vyvchennia relihiynoho zhyttia // Muzeinyi visnyk. – 2008. – № 2–3. – S. 8.

16. *Shvets I. V.* Litopysy, yak dzherelo vyvchennia relihiynoho zhyttia Vinnytskoho povitu 19 st. Na materialakh fondiv Kamianets-Podilskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka // Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 120-y richnytsi zasnuvannia Kamianets-Podilskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka / [redkol.: L. P. Stanislavska (vidp. red.) ta in.]. – Kamianets-Podilskyi: PP “Medobory–2006”, 2010. – S. 185–187.